

A man in a black jacket and cap sits on a gravel path, fishing in a river. The scene is surrounded by dense green trees and foliage. A large tree trunk is prominent on the left side of the frame.

L'Ebre

50

raons per estimar-lo

Textos: Arturo Gaya

Fotografies: M. Elena Maureso

• Col·lecció *Khroma* - 23 •

L'Ebre

50 raons per estimar-lo

Textos

ARTURO GAYA

Fotografies

MARIA ELENA MAURESO

*A Maria Elena, per ser companya de viatge i de vida.
A mons pares i a ma germana, per haver-me educat i ajudat a créixer
sempre en l'estima per la gent i en el desig de conèixer.*

Primera edició: setembre del 2021

© del text: Arturo Gaya

© de les fotografies: Maria Elena Maureso

© de l'edició:
9 Grup Editorial
Cossetània Edicions
C/ de la Violeta, 6 • 43800 Valls
Tel. 977602591
cossetania@cossetania.com
www.cossetania.com

Fotografies cedides:
Andoni Valle (Cascada del Tobazo),
Pere Josep Jiménez (Reserva Natural de Sebes)
i Turismo Los Monegros (Tozal de Colasico)

Disseny i composició: 3 x Tres

Impressió: Anfigraf

ISBN: 978-84-1356-064-9

DL T 705-2021

Índex

1. El Pico de Tres Mares.
Capítol 0 18

6. El tren de La Robla. Una altra manera de viatjar 28

11. Caminant pels canyons de l'Ebre..... 38

2. Fontibre.
La font de l'Ebre, per sempre 20

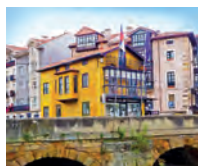
7. San Martín de Elines. Joia del romànic.....30

12. Pesquera.
Els escuts de pedra i la casa de plaer 40

3. Reinos. La ciutat on el rierol es fa immens 22

8. El Tobazo. Història i natura unides per l'aigua 32

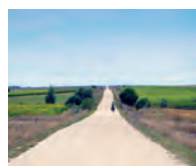
13. La Horadada, Oña i Poza de la Sal..... 42

4. El gran pantà de l'Ebre. Mar interior de Cantàbria.....24

9. La Lora. L'erm d'on va brollar petroli 34

14. Frías. La ciutat més petita o el poble més bonic 44

5. El reial santuari de Montesclaros. Un espai màgic.....26

10. Orbaneja del Castillo. Un poble d'aigua 36

15. Miranda de Ebro. La talaia i la llegenda del Chantre 46

16. Haro. Per on
l'Ebre passa dues
vegades.....48

22. Las Bardenas
Reales. Un desert
de cine 60

28. La campana de
Velilla i el monestir
de Rueda.....72

17. Entre Euskadi
i La Rioja: les vinyes
i la història.....50

23. Tudela.
La ciutat de
les tres cultures 62

29. Casp.
La ciutat
del compromís.....74

18. Logronyo. Capital
de La Rioja i trobada
de camins.....52

24. Viatjant
cap a l'Ínsula
Barataria.....64

30. Per les aigües
del Mar d'Aragó.....76

19. Calahorra.
Terra de grans
llegendes.....54

25. La jota,
Calataiud
i el Jalón.....66

31. Mequinensa
i l'Aiguabarreig 78

20. La vall del
Cidacos. La ruta
dels dinosaures 56

26. El Pilar
i Saragossa
la romana.....68

32. El campanar
i la memòria
de Faió 80

21. Alfaro:
el paradís
de les cigonyes 58

27. Tot això són
els Monegres...
i molt més.....70

33. Nonasp,
Favara i Maella.....82

34. El Matarranya:
la comarca 84

40. L'assut de Xerta
i Tivenys 96

46. La Ràpita
i el somni del rei
Carles III..... 108

35. Camins de sirga.
Per Riba-roja,
Flix i Ascó.....86

41. Tortosa, ciutat
famosa 98

47. El cor
de la Ribera.
Lo Passador 110

36. De moriscos
i templers. Les
Móres i Miravet.....88

42. Entre oliveres
mil·lenàries 100

48. Els colors
del Delta. Aigua,
arròs i fang..... 112

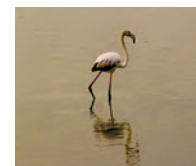
37. Paisatge i record
de la batalla de
l'Ebre.....90

43. L'illa dels Bous.
El mite, la tradició
i l'avui 102

49. El fràgil paradís
dels ocells i les
llacunes 114

38. Benifallet. Les
coves i el poblat
iber sobre el riu.....92

44. Amposta.
La ciutat que mira
cap al Delta 104

50. Entre la mar
i el riu. Final de
viatge..... 116

39. Paisatges
picassians. Terra
Alta i de bon vi..... 94

45. Versos efímers
i música de la
terra 106

Agraïments 118
Els autors 119

Nàixer o viure a l'Ebre

Haver nascut o viure a la vora d'un riu t'atorga una identitat riberenca. El riu és el teu paisatge, la teua banda sonora i els teus records. A mesura que passen els anys creix en tu mateix el desig d'anar riu amunt o riu avall per conèixer més indrets i més gent, per descobrir nous paisatges sempre banyats per la mateixa aigua.

Sentir-te riberenc és estimar aquest riu i tal vegada t'haurà portat a defensar-lo: a haver de convèncer el món del fet que l'aigua és un bé comú i que el millor per a tothom és que els rius arriben al mar. Fa uns quants anys podia ser un discurs difícil i avui és la nova cultura de l'aigua.

Jo he nascut i visc a la vora de l'Ebre i he sentit la necessitat d'anar més amunt. Sempre he remuntat el riu, perquè soc d'allà baix, d'enllà on abans es deia que moria i ara diem que dona vida al mar.

De menudet, com a molts tortosins, em van passar pel mantó de la Mare de Déu del Pilar i a les nits de diumenges d'estiu anàvem a dir adeu als viatgers del *Banyero*, un tren que sortia de les platges de l'Ampolla cap a la Terra Alta i l'Aragó, carregat de pneumàtics, cistelles ja buides de menjar i canyes de pescar.

Ma mare va nèixer a la Granja d'Escarp, on es mesclen les aigües del Cinca, el Segre i l'Ebre. Mon pare, com a bon sastre a la Tortosa de la dècada de 1960, coneixia mitja comarca. Ell ens portava a casa els darrers acudits dels seus clients de la Cava, quan venien amb *Lo Carrilet* a fer-se roba. Com que la cosa anava de trens i en aquell temps no era encara costum anar a la Riviera Maya, mons pares van fer el viatge de casats a Saragossa. Per a més càrrega d'identitat ebrenca, porto un cognom que pervé de Lantziego (La Rioja Alabesa) i l'única àvia que he conegut era d'Ollauri (La Rioja). D'ella en vaig aprendre les jotes del Logronyo on va créixer.

Pont medieval. Frías.

Sorginaren Txabola. Bilar.

Cascada de Tobera. Frías.

*El Ebro nace en Fontibre
y va a morir en Tortosa
y aprende a ser noble y fuerte
en Navarra y en La Rioja.*

Així, pots entendre, lector, que em sobrin els motius per voler conèixer el riu: baixar fins a l'illa de Buda o pujar fins a Fontibre. Diuen que conèixer et porta a estimar. En el meu cas, és precisament estimar el que m'ha portat a voler conèixer, a buscar vincles i fins i tot a cantar jotes en la llengua que parlo i a l'estil que vaig aprendre a la meua terra.

*Sempre que escolto una jota
la música em torna a l'Ebre
i allà on me pugue trobar
lo meu cor cantarà alegre.*

Intento reflectir la meua experiència a través de 50 capítols que anomeno L'EBRE: 50 RAONS PER ESTIMAR-LO. Aquest és un llibre personal de viatge, ple d'autèntiques imperfeccions, però amb la garantia que he pogut viure tot allò de què et parlo: del record d'infantesa, de la bonica llegenda o del racó més amagat.

No és una guia turística, no et diré quants quilometres hi ha de ciutat a ciutat ni quants habitants té cada població. Si vols saber com s'arriba a un lloc, ja confio que tens el teu modern GPS o millor encara un vell mapa amb olor de tinta i de paper. Aquells mapes que t'ajudaven a trobar els llocs sabent per on passaves... i aquell costum tan saludable de preguntar als veïns quan arribaves a l'entrada del poble.

De l'origen del nom: Iber

T'he parlat de trens que anaven riu amunt i riu avall. La història de l'Ebre és plena de ferrocarrils que ens unien i han desaparegut en nom de la rendibilitat, malgrat deixar territoris sense un transport públic de qualitat social.

Molt més abans que els trens, pujaven i baixaven les barques. Potser la barca més antiga que recordem és la del cabdill Túbal,

que dona nom a una de les llegendes que més ens agrada explicar als ebrenca, per allò que tot va començar a casa nostra. La llegenda diu que Túbal, net del patriarca Noè, va embarcar-se amb la seua gent cap al Mediterrani occidental cercant terres fèrtils després del diluvi universal. Gairebé sense adonar-se'n, es va endinsar per la desembocadura del nostre riu: el clima, el paisatge i les bones condicions per caçar, pescar i cultivar la terra el van fer decidir a quedar-s'hi. Aquí va nàixer el seu primer fill: Iber. Amb el seu nom va batejar els primers campaments que havia aixecat: Ibero Dertusa (Tortosa) i Ibero Amni Imposita (Amposta). Iber es va dir també el riu i Ibèrica la península que en bona part recorrien les seues aigües.

Altres ciutats mantenen aquell *ibera* en els seus noms antics i es reivindiquen llegendàries i fundades pel cabdill Túbal o pels seus fills.

No tan antigues com la barca de Túbal però igualment evocades entre la història i la llegenda són els *drakkars*, les antigues embarcacions vikingues, en les quals algú hi veu una sorprenent semblança amb els nostres llaüts. També hi ha qui col·loquialment anomena vikings les persones rosses, d'ulls blaus i pell pigada que encara habiten al delta de l'Ebre. Els imaginem descendents de les tribus normandes que van pujar pel riu l'any 859, gràcies a la lleugeresa de les seues embarcacions llargues, estretes i de poc calat, les quals van arribar a Pamplona i van segrestar el seu rei García Íñiguez.

Del Triangle de les Bermudes a l'Ebre

Si es tracta de pujar l'Ebre, no puc deixar d'explicar-te alguna cosa sobre el sorprenent viatge de les angules, que naixen al mar dels Sargassos (prop del Triangle de les Bermudes) i que, després de prop de dos anys de viatge arrossegades pel corrent del Golf en forma de larves, arriben als nostres rius. Totes les angules provenen d'aquell indret a l'altra banda de l'Atlàntic i no és fins al contacte amb les aigües dolces que inicien el seu creixement. Arriben als rius europeus i nord-africans sobre els mesos de novembre a febrer i la seua incursió a les aigües del riu es produeix de nit. És quan l'Ebre ofereix un espectacle insòlit, amb llums

que brillen a banda i banda: són les ben custodiades bústies de pesca de l'angula. Avui l'angula és un menjar exquisit i ben valorat, especialment al voltant de les festes de Nadal, però la gent del Delta encara recorda quan era un plat popular a l'abast de tothom, o quan fins i tot, per trobar-se'n en grans quantitats, se'l va arribar a considerar un substitutiu dels fideus o aliment per a gallines i porcs.

No tothom sap que les angules són les cries de les anguiles, aquests peixos llargueruts que ens mengem en una cassola d'all i pebre, fumades o en xapadillo (després d'assecar-les al sol).

Embassaments i sediments

Avui en dia l'Ebre és un riu controlat per embassaments i preses que han esdevingut un obstacle per a les migracions de peixos en segles passats. Això ha fet disminuir la població no només d'anguila, sinó d'altres espècies autòctones com la saboga i la llamprea. Ja no parlem de l'esturió, desaparegut totalment des del 1970 i ara en procés de recuperació a través d'un projecte que vol fer possible que aquests grossos i preuats peixos remunten novament el riu. Ho farien mitjançant la construcció d'ascensors i rampes per salvar l'assut de Xerta o l'embassament de Flix.

Mirador del Cañón. Pesquera de Ebro.

Naturalment que en parlar d'esturions a tothom ens ve al cap si arribarà el dia que farem caviar a l'Ebre. Poca gent coneix la curiosa història del cuiner rus Efin Moskovitxiov, que cap als anys 30 del segle XX va arribar a Espanya portat per la naviliera Ybarra per ensenyar-nos les tècniques de pesca i preparació dels esturions. Va arribar primerament a Coria del Río (Sevilla) i va fer cap finalment a la Cava. La seua faena va ser molt valorada al tram baix de l'Ebre i aviat va aconseguir el permís per portar la seua família al Delta, on encara avui en dia es coneix popularment com a *esturioneros* uns quants dels seus descendents. Efin va morir a la seua barca de pesca i poques persones recorden que el seu pas per l'Ebre hauria pogut portar-nos a fer el nostre caviar.

Els mateixos embassaments que ja no permeten la navegació d'embarcacions ni les migracions dels peixos són els que ara tampoc deixen que els sediments arriben al Delta per garantir el futur del seu ecosistema.

El delta de l'Ebre és avui un territori fràgil i de paisatge efímer, amenaçat per la no-aportació d'aquelles immenses quantitats de terra que al seu moment van provocar la formació de la superfície deltaica. Els científics, reunits per la Plataforma en Defensa de l'Ebre, asseguren que només recuperant un deu per cent de tots aquells sediments ja es podria garantir la supervivència d'una de les zones humides més importants i belles de la Mediterrània.

La jota: una música que uneix el riu

Superant assuts, preses i tot tipus d'obstacles, una música baixa i puja lliurement per l'Ebre, uneix la seua gent i s'impregna del color i l'aire de cada terra on se canta i es balla. Parlem de la jota, ben arrelada a bona part de la península Ibèrica i d'origens tan discutits com apassionants. Una llegenda enginyosa explica que la jota porta el nom del seu creador, el poeta àrab valencià

Paisatge de vinyes a La Rioja.

Aben Jot, expulsat pel rei Muley Tarik per difondre una música pagana i revolucionària. Camí de l'exili, continuava cantant per on passava i és així com la seua música va arribar a les illes Balears i a Catalunya, i va pujar Ebre amunt fins a l'Aragó i Navarra. Tot i que les llegendes són invencions populars, val a dir que l'antropòleg Julio Caro Baroja estableix un paral·lelisme entre les expansions de la jota i l'agricultura hortícola morisca.

Potser la jota i alguns dels nostres cants melismàtics estarien entre les músiques més antigues de la Mediterrània? Pervenien de l'Orient i ens arriben a través de la civilització àrab? Eren pròpies de la zona i les vam conservar i protegir d'influències bàrbares sota el paraigua de la cultura àrab?

Sigue com sigue, el mapa de la jota al Mediterrani es dibuixa justament pels territoris on la influència de la cultura morisca va perdurar centenars d'anys més que a altres indrets i precisament on aquesta música roman encara viva i com a element festiu.

Lo Passador. Delta de l'Ebre.

Del camí que fa la jota remuntant el riu, en donen fe aquests versos populars:

*La jota nació en Valencia
y se crió en Aragón.
Calatayud fue su cuna
a la orilla del Jalón.*

De l'expansió d'aquesta música a través del curs de l'Ebre en parla aquesta cobla:

*Aragón le dice al Ebro
cuando le siente pasar:
lleva un beso a Cataluña
de la Virgen del Pilar.*

I a Catalunya va sorgir espontàniament aquesta versió per ser cantada pels carrers de Madrid l'any 2001 en una gran manifestació per la defensa de l'Ebre:

*El Ebro nace en Reïnosa
y pasa por el Pilar
y, en el sur de Cataluña,
queremos que llegue al mar,
y conservar nuestro Delta,
los musclos y el calamar.*

L'aigua de 90 rius, riuets i rierols

Des del seu naixement i a través de 930 quilòmetres, l'Ebre es passeja per Cantàbria, Euskadi, Castella i Lleó, La Rioja, Navarra, l'Aragó i Catalunya, on desemboca al mar. Tots aquests territoris, juntament amb el País Valencià, aporten aigua a la conca a través d'uns 90 rius, riuets i rierols, 30 dels quals en són afluents principals i directes.

L'assut des de Tivenys.

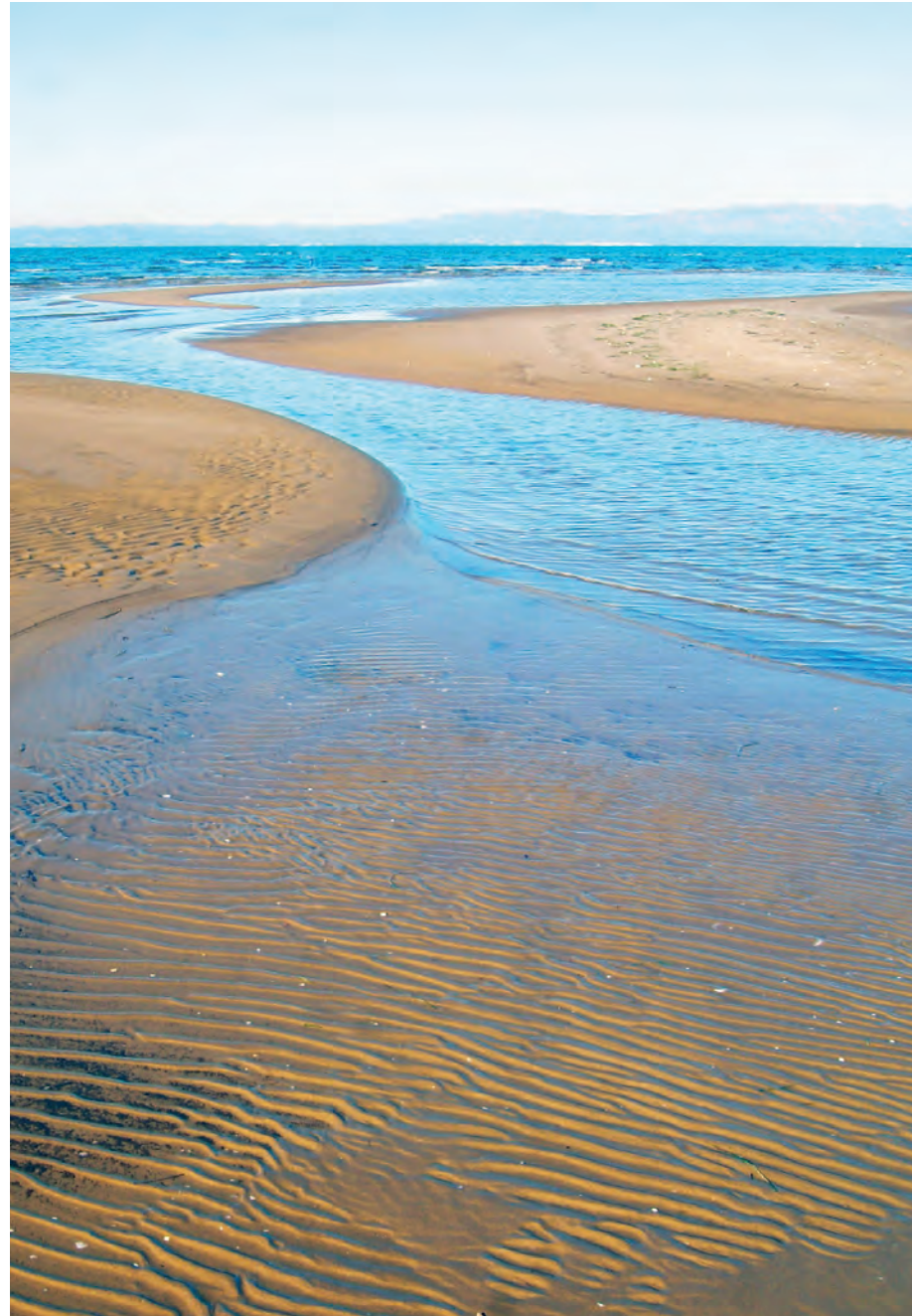
Aquests són, pel marge esquerre i aportant aigües del Pirineu: Nela, Jerea, Bayas, Zadorra, Ega, Aragón, Arba, Gállego, Segre i Siurana. Pel marge dret baixen els rius Híjar, Rudrón, Oca, Tirón, Najerilla, Daroca, Iregua, Leza, Cidacos, Alhama, Queiles, Huecha, Jalón, Huerva, Aguas Vivas, Martín, Guadalop, Matarranya i Canaleta.

50 raons per estimar l'Ebre

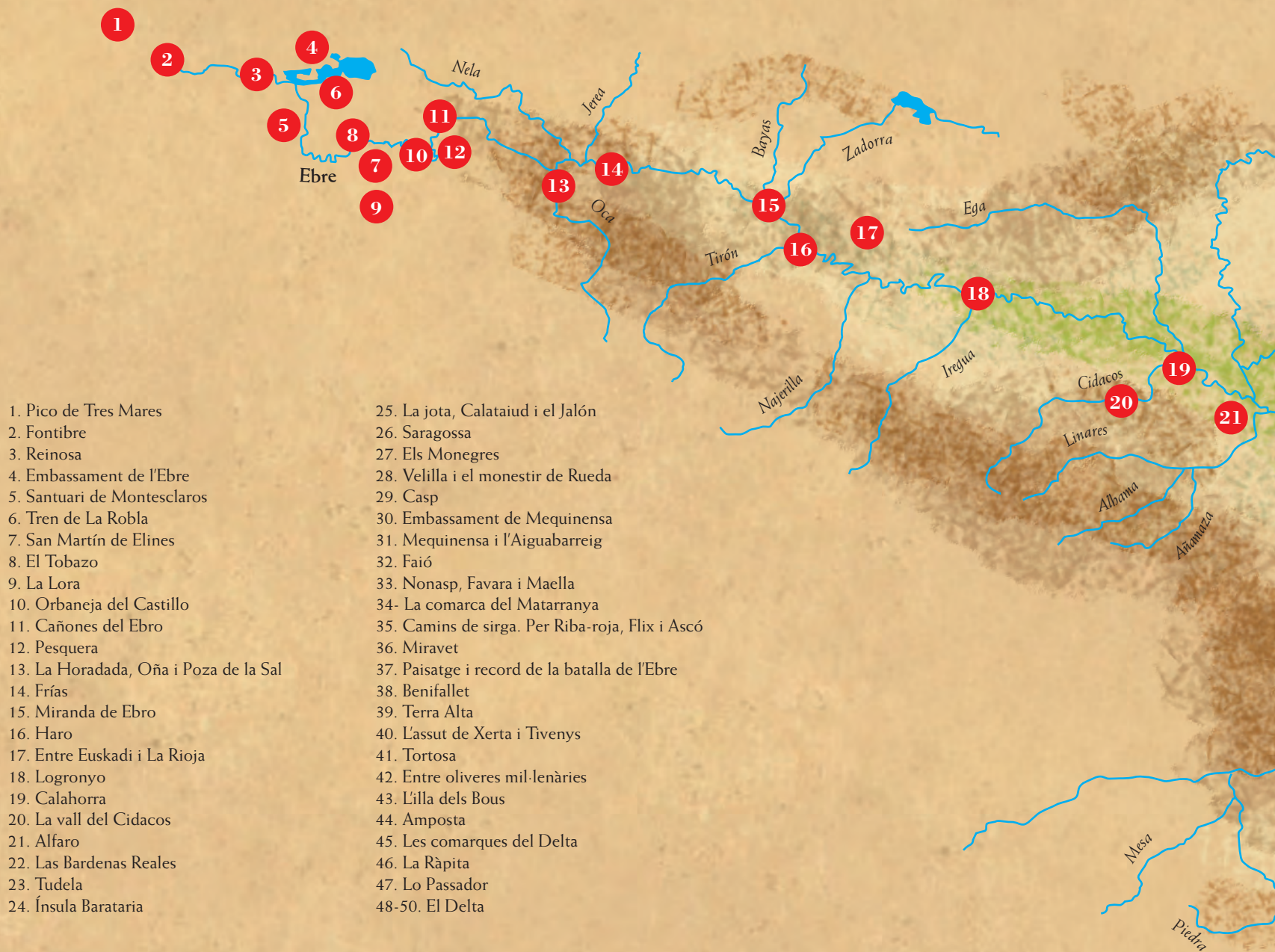
Costums, tradicions, maneres de viure i sobreviure, vells records, veïnatge, música... Ja veuràs que aquesta identitat riberenca de què et parlo no creix contra natura, ni encara menys contra cultura. Tant l'una com l'altra es mouen còmodament amunt i avall a través de l'aigua, del paisatge, d'històries, de llegendes i de la jota. No em sembla fruit només d'un protocol administratiu el fet que Reinosa i Deltebre siguin municipis agermanats. Hi ha més detalls darrere, però ja ho descobriràs per tu mateix quan comences el teu viatge per l'Ebre. Et desitjo un caminar plàcid, sense el tràngol de la pressa: ja saps que per arribar a estimar cal apropar-se i conèixer. Tant de bo aquest llibre et pugue ajudar.

Arrossars als Monegres. Vilanova de Sixena.

1. Pico de Tres Mares
2. Fontibre
3. Reinoso
4. Embassament de l'Ebre
5. Santuari de Montesclaros
6. Tren de La Robla
7. San Martín de Elines
8. El Tobazo
9. La Lora
10. Orbaneja del Castillo
11. Cañones del Ebro
12. Pesquera
13. La Horadada, Oña i Poza de la Sal
14. Frías
15. Miranda de Ebro
16. Haro
17. Entre Euskadi i La Rioja
18. Logronyo
19. Calahorra
20. La vall del Cidacos
21. Alfaro
22. Las Bardenas Reales
23. Tudela
24. Ínsula Barataria

25. La jota, Calataiud i el Jalón
26. Saragossa
27. Els Monegres
28. Velilla i el monestir de Rueda
29. Casp
30. Embassament de Mequinensa
31. Mequinensa i l'Aiguabarreig
32. Faió
33. Nonasp, Favara i Maella
34. La comarca del Matarranya
35. Camins de sirga. Per Riba-roja, Flix i Ascó
36. Miravet
37. Paisatge i record de la batalla de l'Ebre
38. Benifallet
39. Terra Alta
40. L'assut de Xerta i Tivenys
41. Tortosa
42. Entre oliveres mil·lenàries
43. L'illa dels Bous
44. Amposta
45. Les comarques del Delta
46. La Ràpita
47. Lo Passador
- 48-50. El Delta

UBICACIÓ DE LES 50 «RAONS»

L'Ebre: 50 raons per estimar-lo

